

УДК 371.2:005

Б. М. Ренькас,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПРОФІЛЬНИМ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

У статті розглянуто моделювання як важливий чинник оптимізації управління сучасним загальноосвітнім навчальним закладом. Здійснено обґрунтування щодо використання системного підходу як методології моделювання. Охарактеризовано зв'язок процесу розробки цілепокладання і планування роботи навчальних закладів. Описано побудову структури управління профільним загальноосвітнім навчальним закладом на засадах моделювання системи цілей навчального закладу.

Постановка проблеми. Вибір різноманітних моделей та стратегій управління загальноосвітнім навчальним закладом є еволюційним процесом, наслідком вимог часу, гнучким реагуванням на специфіку діяльності закладу, яка у сучасних умовах визначається рівнем культури управління, наявністю стратегічного мислення керівника, рівнем децентралізації владних повноважень, сформованістю готовності до змін у колективі, можливістю вибору технологій і методів діяльності, відмовою від звичних способів та засобів дій.

В умовах профільного навчання навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу має супроводжуватися відповідними змінами в управлінні діяльністю закладу освіти, в процесі яких забезпечується постійне професійне та особистісне зростання учасників педагогічного процесу, стабільність та комфорт в усіх видах діяльності, забезпечення адаптації навчального закладу до умов, що постійно змінюються, визначення місця закладу освіти в системі та мережі закладів, стратегій його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таким чином, актуальним стає застосування новітніх управлінських технологій, що потребує звернення до сучасних досліджень вітчизняних учених. Останнім часом в освіті набула широкого поширення технологія моделювання. Моделювання визначається як розробка певної моделі діяльності шляхом аналізу альтернативних та вибору оптимальних рішень [1: 352-353]. Моделювання, за словами О. Антонової, – це досить новий і перспективний метод наукового пошуку, який ґрунтується на побудові і дослідженні уявно чи матеріально реалізованої системи, що адекватно відображає предмет дослідження, наукова модель здатна замінити предмет дослідження такою мірою, що вивчення моделі дозволяє одержати нову інформацію про сам предмет [2: 82]. Потреба в моделюванні обумовлена необхідністю удосконалення технології управління загальноосвітнім навчальним закладом, запобігання негативним наслідкам певних управлінських рішень, подолання труднощів у плануванні. Педагогічне моделювання (створення моделі) – це розробка цілей (загальної ідеї) створення педагогічних систем, процесів або ситуацій і основних шляхів їх досягнення [3: 107].

У педагогічних дослідженнях процес моделювання розглядається як основний механізм здійснення та розвитку інноваційної діяльності, як особливий вид творчості, який включає прогнозування, моделювання та аналітичне оцінювання. Науковці зазначають, що проблема проектування систем внутрішкільного управління висунута реаліями життя, серед яких головними є: необхідність швидко пристосуватись до зовнішніх змін і виживати; забезпечення оптимального функціонування та розвитку закладу освіти; постійна потреба пошуку резервів та ідей оновлення усіх його систем. У рішеннях будь-яких проблем уміння моделювати, прогнозувати є тими стратегічними способами діяльності, без яких тактичні способи можуть бути знеціненими [4: 110]. Організаційно-педагогічна діяльність керівників школи повинна бути зосереджена, передусім, на розробці перспективної моделі своєї школи і визначенні шляхів переведення її із існуючого у якісно новий стан, перехід на більш значний рівень розвитку... Такими є стратегічні і тактичні проблеми сучасної школи і організаційно-педагогічної діяльності керівників, що управляють нею [5: 105].

В. Пікельна визначила методологічні принципи моделювання: системно-структурний підхід; прогнозування діяльності; врахування вимог закономірностей процесу управління й усунення протиріч, а також теоретичні принципи: розподіл цілей, керівництва й мети управління; послідовність моделювання системи управління з подальшим моделюванням її підсистем тощо.

В. Маслов висловлює думку, що моделювання (як одна з функцій управління) є не тільки методом, а й певною підсистемою (самостійною стадією) управління, яка має специфічні функції та форми прояву в діяльності керівника навчального закладу [6: 91].

Модернізація підходів до організації управління сучасним загальноосвітнім навчальним закладом засобами моделювання особливої актуальності набула в умовах реалізації профільного навчання старшокласників і є одним із шляхів оптимізації управлінської діяльності. Хоча, за висновками В. Пікельної, "...наукове моделювання процесів управління в практиці загальноосвітніх шкіл зустрічається рідко" [7: 31].

Метою статті є розгляд моделювання у системі планування профільним загальноосвітнім навчальним закладом на засадах цільового підходу.

Виклад основного матеріалу. В умовах загальноосвітнього навчального закладу, з точки зору В. Маслова, прогностично-моделююча функція здійснюється у різних формах... Проте найчастіше прогностично-моделююча функція проявляється у формі планування роботи школи, її різних ділянок та особистої діяльності адміністрації і членів педагогічного колективу. Теорія та практика управління розглядає планування майбутнього функціонування соціальних систем як визначення змісту і засобів діяльності, необхідних для досягнення певної мети, тобто їх моделювання в необхідній послідовності, взаємозв'язку та обумовленості, з фіксацією конкретних виконавців, часу та визначенням необхідних матеріальних ресурсів. Учений акцентує на необхідності урахування у даному аспекті принципів управління, які є методичною основою планування роботи у навчальних закладах, оскільки планування є різновидом перетворюючої функції прогностичного моделювання, яка, в свою чергу, є складовою процесу управління і на яку, відповідно до положень системного підходу, мають вплив загальні принципи... [6: 92- 93].

Таким чином, моделювання у системі планування управління стає закономірним для процесу управління методичним принципом, який зумовлює необхідність розробки нових елементів системи управління закладами в умовах, які не є стандартними, формування та впровадження різноманітних моделей, їхньої експериментальної перевірки. В умовах розбудови загальноосвітнього навчального закладу на засадах профільного навчання воно забезпечує розроблення еталонів та орієнтирів управлінської діяльності, а отже, встановлення перспектив, забезпечення випереджувального реагування на процеси у зовнішньому та внутрішньому середовищі, є стратегічною моделлю діяльності.

Управлінський інтерес до моделювання структури управління профільним загальноосвітнім навчальним закладом викликаний тим, що воно дозволяє зосередити увагу на проблемі стратегічного, прогнозованого розвитку навчального закладу. Тому у даному контексті головними завданнями, що постають перед управлінням навчальним закладом, є визначення основних цілей діяльності, вибір форми моделі та розробка на цій основі моделі управління загальноосвітнім навчальним закладом в умовах профільного навчання.

Побудова моделі системи цілей є актуальним напрямком управлінської діяльності, який розглядався у дослідженнях сучасних вітчизняних учених. Так, з точки зору В. Пікельної, модель системи цілей дозволить розкрити зміст програми діяльності в школі-системі (будь-якого типу) і в будь-якій її структурній ланці (підсистемі)... Наявність "цілей" та "підцілей" вимагає усвідомленої їх розробки в органічному зв'язку з цілями навчально-виховної діяльності загалом (мета шкіл). Автор висловлює думку про можливість моделювання системи цілей [7: 59-60, 62].

На важливість та зв'язок процесу розробки цілепокладання і планування роботи навчальних закладів вказує В. Маслов, який невизначеність, розпливчастість уяви щодо мети, завдань, змісту діяльності, а також недостатню розробку заходів щодо їх реалізації вважає чинниками, які призводять до зниження ефективності управління і праці всього педагогічного колективу загалом [6: 93].

Методологічною основою моделювання управління загальноосвітнім навчальним закладом в умовах профільного навчання є системний підхід. На необхідність використання системного підходу в організації управління закладами освіти вказують дослідження низки учених, зокрема, В. Афанасьєва, Г. Єльнікової, Ю. Конаржевського, В. Маслова, Б. Мільнера, Н. Ничкало, В. Пікельної та інших.

Б. Мільнер характеризував системний підхід до організації як погляд на характеристику системи, управління не ізолювано, а у поєднанні їх зв'язків і взаємовідносин із зовнішнім середовищем, цілями, базою, персоналом [8: 75]. Для аналізу організації як системи, вважав учений, краще всього використовувати метод моделювання [8: 10].

Ю. Конаржевський зазначав, що "системний підхід – це методологічна орієнтація у науковому пізнанні оточуючої об'єктивної дійсності" [9: 49]. Саме тому, наголошує В. Пікельна, без системного підходу неможливо обійтися під час дослідження сутності процесів управління навчальними закладами, які є також загальноновизначеними складними динамічними системами [7: 66].

На думку А. Підласого, системний підхід вимагає розглядати всі компоненти педагогічного процесу в єдності закономірних взаємозв'язків із спиранням на загальну теорію управління складними динамічними системами і є важливим чинником оптимізації навчально-виховного процесу [10: 66].

Таким чином, дослідження проблеми цілей управління та висновки про необхідність розробки системи цілей (цільове програмування діяльності колективу) безпосередньо пов'язані з розкриттям особливостей системного підходу в управлінській діяльності.

Ідеї системного підходу, які покладені в основу нових напрямків досліджень проблем управління, є загальновідомою методологічною передумовою до вивчення соціальних явищ, оскільки дозволяють утримувати в полі зору будь-яку діяльність (у тому числі й управлінську) як єдине ціле [7: 62].

Технологія застосування системного підходу передбачає звернення до його базових принципів: визначення межі системи загалом і межі зовнішнього середовища; встановлення цілей системи;

визначення структури програми та побудову матриці системи елементів; опис управління системами [11: 32]. Таким чином, вимоги системного підходу передбачають виконання низки управлінських дій, серед яких відзначимо уміння здійснювати цілепокладання. Постановка чітких цілей і формування шляхів їх досягнення є вихідними умовами стабільного розвитку навчального закладу, забезпечують орієнтири для вжиття оперативних і тактичних заходів щодо досягнення поставлених цілей.

Отже, серед зазначених принципів та вимог системного підходу виділяється необхідність встановлення цілей системи та уміння здійснювати цілепокладання. Актуальність таких управлінських дій посилюється в умовах модернізації сфери загальної середньої освіти засобами профільного навчання. Проте науковці зазначають, що при управлінні соціальними системами, основними властивостями яких є складність, відкритість, динамізм, імовірнісний характер процесів, здатність до самоорганізації, існує чимало труднощів. Насамперед, це стосується проблеми цілепокладання. Труднощі, що тут існують, пов'язані з обмеженнями на здійснення призначення соціальних систем. Серед них – невизначеність майбутнього або поверхове чи взагалі неправильне уявлення про нього; наявність унікальних проблем; здебільшого неможливість чіткої структуризації проблем та визначення цілей у кількісному вираженні; обмеженість ресурсів та невизначеність перспективи їх відновлення; невизначеність або протилежність підходів до вирішення проблем з боку різних впливових сил; як наслідок, пошук компромісів, а не рішучі дії; неврахування фактора взаємовпливу окремих соціальних підсистем; неможливість або складність отримання достатньої інформації, пов'язані з цим ризик та невизначеність; відсутність ефективних науково обґрунтованих методів, придатних для практики цілепокладання в широкому спектрі проблем тощо. Тому можна впевнено стверджувати, що й на сьогодні вирішення проблем цілепокладання в управлінській діяльності залишається одним із найскладніших завдань [12: 171].

Серед визначених вище труднощів у проблемі цілепокладання зазначена неможливість чіткої структуризації цілей. Метод структуризації цілей передбачає відпрацювання системи цілей організації, включаючи їх якісні і кількісні формулювання, і в подальшому аналіз організаційних структур з точки їх відповідності системі цілей, зазначає Б. Мільнер [8: 75].

Відповідно до зазначеного, виходячи з положень системного підходу, зазначимо, що система цілей має ієрархічну структуру. Це означає, що цілі організації мають свої пріоритети, що визначають послідовність їх досягнення. Окрім того, цілі розділяються по вертикалі управління і, відповідно, відносяться до складу цілей стратегічних, тактичних та оперативних. Саме цей спосіб упорядкування цілей, на нашу думку, доречно застосувати в сучасній управлінській діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів для забезпечення максимальної задіяності та інформованості всіх учасників навчально-виховного процесу стосовно мети, цілей, завдань та засобів їх реалізації.

Стратегічні цілі – це цілі, поставлені перед організацією менеджерами вищого рівня, що вказують на специфічні результати діяльності, яких організація планує досягти, а також визначають конкурентну позицію, яку прагне зайняти організація на освітньому ринку і ринку праці.

Тактичні цілі визначають бажані результати, конкурентні переваги з урахуванням рівнів розвитку досягнутого на поточний момент і дії, які потрібно виконати для досягнення стратегічних цілей.

Оперативні цілі пов'язані з короткотерміновими конкретними завданнями, які необхідні для досягнення тактичних цілей з урахуванням довгострокових [12: 74].

Визначені цілі формують рівні планування: стратегічний, тактичний, оперативний; у них, відповідно до структури роботи загальноосвітнього навчального закладу в умовах профільного навчання, – навчальна, науково-методична, виховна, психологічна робота; у них, відповідно до рівнів, – цілі, завдання, заходи.

Стратегічний рівень розглядається нами як базова складова, у якій встановлені генеральні цілі (стратегії) основних структурних підрозділів. Його завдання полягає у впровадженні нововведень і змін відповідно до аналізу зовнішнього середовища. Реалізується в перспективних планах загальноосвітнього навчального закладу.

Тактичний рівень містить у собі завдання, необхідні для досягнення мети, та поставлених у стратегічному рівні стратегій, відповідно до можливостей внутрішнього середовища закладу внаслідок його аналізу. Реалізується в річному плані роботи загальноосвітнього навчального закладу.

Оперативний рівень встановлює короткострокові заходи терміном, як правило, на місяць для розв'язання завдань, що були поставлені у тактичному плані.

Встановлені цілі утворюють, з нашої точки зору, закінчений цикл процесу цілевстановлення, який характеризується циклічністю, взаємозалежністю, наступністю етапів і, що не менш важливо, адаптовані до традиційного планування сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Моделювання управління загальноосвітнім навчальним закладом в умовах профільного навчання надасть можливість спрямувати діяльність кожного структурного підрозділу на досягнення заздалегідь зазначеного результату, а відтак, сприятиме демократизації системи управління.

Стосовно цього варто зазначити, що, з нашої точки зору, моделювання організаційної структури управління у загальноосвітньому навчальному закладі в умовах профільного навчання є процесом, який має бути організований у напрямку "згори – вниз" та, водночас, "знизу-вверх".

Напрямок "згори-вниз" означає, що ідея цілевстановлення належить адміністрації загальноосвітнього навчального закладу, яка формує та формулює загальну мету, стратегію та очікувані результати, що зафіксовані у стратегічному рівні. Напрямок "знизу-вверх" передбачає безпосередню участь колективу у розробці тактичного та оперативного рівнів внаслідок виділення основних завдань та можливих заходів виконання.

У даному контексті Б. Мізюк виділяє основні принципи: принцип участі – важливий не план, а процес планування і його реалізація, тому що, по-перше, участь дозволяє учасникам зрозуміти цілі організації, її структуру, методи і засоби розв'язання завдань, по-друге, дозволяє інтелектуально розвивати співробітників і підняти рівень організації; принцип безперервності – очікувані результати і передумови їх отримання варто постійно переглядати; принцип холізму має дві частини: 1) принцип координації – діяльність структурних одиниць одного рівня варто планувати одночасно і у взаємозв'язку; 2) принцип інтеграції – взаємозв'язок на всіх рівнях [13: 134].

Під час розробки будь-якої моделі школи має бути здійснена система організаційних заходів, які передбачають знайомство членів колективу з різними варіантами моделей, збір і обробку думок учителів, обговорення та участь їх у процесі моделювання. Внаслідок цього створюються умови для розвитку позитивного зв'язку між плануванням, моделюванням організаційної структури та успіхом організації, створенням демократичної атмосфери, гуманізацією взаємовідносин та формуванням позитивного психолого-педагогічного клімату навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника / О. І. Мармаза. – Х.: Видавнича група "Основа", 2007. – 448 с. – (Серія "Адміністратору школи").
2. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки / О. Є. Антонова. – Житомир: ЖДУ, 2004. – 270 с.
3. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика: [учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов] / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Изд-во "Деловая книга", 1996. – 344 с.
4. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала / В. Ф. Паламарчук. – Тернопіль: Навчальна книга "Богдан", 2000. – 152 с.
5. Зверева В. И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы / В. И. Зверева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Новая школа, 1997. – 320 с.
6. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: [навч. посібник] / В. І. Маслов. – Тернопіль: Астон, 2007. – 150 с.
7. Пікельна В. С. Управління школою: у 2 ч. / В. С. Пікельна. – Х.: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч. 1. – 112 с. (Бібліотека журналу "Управління школою"; вип. 6 (18)).
8. Мильнер Б. З. Системный подход к организации управления / [Мильнер Б. З., Евенко Л. И., Рапопорт В. С.]. – М.: Экономика, 1983. – 224 с.
9. Конаржевский Ю. А. Что нужно знать директору школы о системах и системном подходе / Ю. А. Конаржевский. – Челябинск: ЧГПИ, 1986. – 134 с.
10. Підласий А. Оптимізація навчально-виховного процесу: педагогічні інновації / А. Підласий // Освіта і управління. – 1999 (2001). – Т. 3. – № 4. – С. 59–68.
11. Гиг ван Дж. Прикладная общая теория систем / Дж. ван Гиг; [пер. с англ.]. – М.: Мир, 1981. – 336 с.
12. Освітній менеджмент: [навч. посібник] / [Л. Даниленко, Л. Карамушка]. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.
13. Мізюк Б. М. Стратегічне управління: [підручник] / Б. М. Мізюк. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – Львів: Магнолія плюс, 2006. – 392 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Marmaza O. I. Menedzhment v osviti: dorozhnia karta kerivnyka [Management in Education: the Leader's Road Map] / O. I. Marmaza. – KH: Vydavnycha grupa "Osnova", 2007. – 448 s. – (Seriia "Administrators shkoly").
2. Antonova O. E. Bazovi znannia z pedagogiky [Basic Knowledge of Pedagogy] / O. E. Antonova. – Zhytomyr: ZHDU, 2004. – 270 s.
3. Bezrukova V. S. Pedagogika. Proektyvna pedagogika [Pedagogy. Projective Pedagogy]: [uchebnoe posobie dlia inzhenerno-pedagogicheskikh institutov i industrial'no-pedagogicheskikh tekhnikumov] / V. S. Bezrukov. – Ekaterinburg: Izd-vo "Delovaia kniga", 1996. – 344 s.
4. Palamarchuk V. F. Yak vyrostyty intelektuala [How to Grow an Intellectual] / V. F. Palamarchuk. – Kiev: Navchal'na knyga "Bogdan", 2000. – 152 s.
5. Zvereva V. I. Organizatsionno-pedagogicheskaiia deiatelnost' rukovoditel'ia shkoly [The School Manager's Organizational and Pedagogical Activity] / V. I. Zvereva. – [2 izd., pererab.]. – M.: Novaia shkola, 1997. – 320 s.
6. Maslov V. I. Naukovi osnovy ta funktsii protsesy upravlinnia zagalnoosvitnimy navchal'nymy zakladamy [Scientific Basis and Functions of the Secondary Schools Management]: [navchal'nyi posibnyk] / V. I. Maslov. – Kiev: Aston, 2007. – 150 s.
7. Pikel'na V. S. Upravlinnia shkoloiu [School Management]: u 2 ch. / V. S. Pikel'na. – KH: Vyd gr. "Osnova", 2004. – Ch. 1. – 112 s. (Biblioteka zhurnalu "Upravlinnia shkoloiu"; vyp. 6 (18)).
8. Milner B. Z. Sistemnyi podkhod k organizatsii upravleniia [System Approach to the Management of the Organization] / [Milner B. Z., Evenko L. I., Rapoport V. S.]. – M.: Ekonomika, 1983. – 224 s.

9. Konarzhevskii Yu. A. Chto nuzhno znat' direktoru shkoly o sistemakh i sistemnom podkhode [What a School Director Should Know about Systems and System Approach] / Yu. A. Konarzhevskii. – Cheliabinsk : CGPI, 1986. – 134 s.
10. Pidlasyi A. Optymizatsiia navchal'no-vykhovnogo protsesu : pedagogichni innovatsii [Optimization of the Educational Process : Pedagogical Innovations] / A. Pidlasyi // Osvita i upravlinnia [Education and Management]. – 1999 (2001). – Т. 3. – № 4. – С. 59–68.
11. Gig van J. Prikladnaia obshchaia teoriia sistem [The Applied General Theory of Systems] / J. van Gig ; [per. s angl.]. – М. : Mir, 1981. – 336 s.
12. Osvitnii menedzhment [Educational Management] : [navch. posibnyk] / L. Danylenko, L. Karamushka. – К. : Shkil'nyi svit, 2003. – 400 s.
13. Miziuk B. M. Strategichne upravlinnia [Strategic Management] : [pidruchnyk] / B. M. Miziuk. – [2-ge vyd., pererobl. i dopovn.]. – L'viv : Magnolia plus, 2006. – 392 s.

Матеріал надійшов до редакції 21.01. 2013 р.

Ренькас Б. М. Моделирование структуры управления профильным общеобразовательным учебным заведением.

В статье рассматривается моделирование как фактор оптимизации управления современным общеобразовательным учебным заведением. Осуществляется обоснование использования системного подхода как методологии моделирования. Характеризируется связь процесса установления целей и планирования работы учебного заведения. Описывается построение структуры управления профильным общеобразовательным учебным заведением на основании моделирования системы целей учебного заведения.

Ren'kas B. M. Modelling of the Career-Oriented Secondary School Management Structure.

The article considers the modelling as an important factor in optimizing the management of the modern secondary schools. The reasoning for using the system approach as the modelling methodology is done. The relationship of the goal-setting development process and the planning of the educational establishment functioning is characterized. The construction of the career-oriented secondary school management structure on the basis of the educational establishment goals modelling is described.